

O'ZBEKISTONDA SANOAT KORXONALARI IQTISODIYOTINING EKOLOGIK TARKIBIY QISMI SIFATIDAGI O'RNI

Umarov Elshod G'ulom o'g'li
Xalqaro Nordik universiteti
ORCID: 0000-0002-7701-2080

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat korxonalarini iqtisodiyotining ekologik tarkibiy qismidagi holati ifodalangan hamda sanoat korxonalarini atrof-muhitga ta'siri bo'yicha yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot mavzusi bo'yicha eng dolzarb muammolarni aniqlash maqsadida ilmiy tadqiqot davriy nashrlarining tahlili ham amalga oshiriladi. Shuningdek, iqtisodiy va ekologik samaradorlikni baholash usullarining afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish, atrof-muhit, tashkily-iqtisodiy mexanizm, sanoat korxonalarini, ekologik sertifikatlash, xususiy xarajatlar va foyda, iqtisodiy va ekologik samaradorlik.

РОЛЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УЗБЕКИСТАНА КАК ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИКИ

Умаров Элшод Гулом угли
Международный Университет Нордик

Аннотация. В данной статье выражено состояние экологической составляющей экономики промышленных предприятий, а также рассмотрены подходы к воздействию промышленных предприятий на окружающую среду. Также проводится анализ периодики научных исследований с целью выявления наиболее актуальных проблем по теме исследования. Также проанализированы преимущества и недостатки методов оценки экономической и экологической эффективности.

Ключевые слова: производство, окружающая среда, организационно-экономический механизм, промышленные предприятия, экологическая сертификация, частные затраты и выгоды, экономическая и экологическая эффективность.

THE ROLE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UZBEKISTAN AS AN ECOLOGICAL COMPONENT OF THE ECONOMY

Umarov Elshod Gulom ugli
Nordic International University

Abstract. In this article, the state of the environmental component of the economy of industrial enterprises is expressed, and approaches to the impact of industrial enterprises on the environment are considered. Analysis of periodicals of scientific research is also carried out in order to identify the most urgent problems on the topic of research. Also, the advantages and disadvantages of economic and environmental efficiency evaluation methods are analyzed.

Key words: production, environment, organizational-economic mechanism, industrial enterprises, environmental certification, private costs and benefits, economic and environmental efficiency.

Kirish.

Hozirgi zamonda mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan samarali foydalanish hamda ekologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida jadal ishlar olib borilmoqda. Shuningdek, bu borada o'tkazilgan tahlil natijalari atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat funksiyalarini kengaytirish va amalga oshirishda to'liq metodika hamda tashkily-iqtisodiy mexanizmning mavjud emasligi, shu bilan birgalikda, qo'yilgan vazifalarni oqilona bajarish uchun atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotining vakolatlari yetarli emasligidan dalolat beradi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari buzilishlari profilaktikasi, ularni aniqlash va oldini olishning samarali mexanizmlarini joriy etish, respublika aholi punktlarining sanitariya va ekologik holati uchun davlat organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlari va fuqarolarning shaxsiy javobgarligini kuchaytirish, shuningdek, 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalarga erishishni ta'minlash maqsadida (Фармон, 2019):

beshta xavf-xatar toifasi tizimi o'rniga sanoat tarmoqlari va/yoki kimyo-fizik parametrlar asosida chiqindilarni tasniflash tizimini joriy etish;

ishlab chiqarishda chiqitsiz va kam chiqitli texnologiyalarni, shuningdek, konchilik va qayta ishlash korxonalari chiqindilarini qayta ishlash texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishni iqtisodiy rag'batlantirish;

sanoat obyektlarida xavfli chiqindilarni ekologik xavfsiz saqlashni tashkil etishni ta'minlash;

o'zining iste'mol xususiyatlarini yo'qotgan va tarkibida xavfli moddalar mavjud bo'lgan tovarlarni (simobli termometrlar, batareykalar, tarkibida simob mavjud lampalar va boshqalar) yig'ish, foydalanish va/yoki zararsizlantirish tizimini tashkil etish;

tibbiyot chiqindilarini yig'ish, zararsizlantirish, utilizatsiya qilish va ko'mib tashlash tizimini tashkil etish vazifalari belgilab olindi.

Adabiyotlar sharhi.

Atrof-muhit omillarining iqtisodiyotiga ta'siri shundan dalolat beradiki, zamonaviy sharoitda ekologik siyosat uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan ko'p jihatdan asosli iqtisodiy siyosat ekanligi bilan namoyon bo'ladi. Masalan, barqaror rivojlanishni ta'minlash iqtisodiy faoliyatning yangi turlarini yaratishga olib keladi, yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi, masalan, qabul qilishdan oldin ekologik yo'naltirilgan faoliyatni rivojlantirish, ekologik tovarlar va xizmatlar bozorini shakllantirish orqali hisoblanadi. Ushbu muammo ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarini ekologik modernizatsiya qilishning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ekologik yo'naltirilgan tadbirkorlik strategiyasini amalga oshirish bilan chambarchas bog'liq (Глазыриной, Потравного, 2006).

Atrof-muhitni boshqarish – bu korxonalar faoliyatini atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan shakllar, yo'nalishlar va tomonlar bo'yicha boshqarish tizimi hisoblanadi. Atrof-muhitni boshqarish o'zaro munosabatlarni va shu bilan birga korxonaning iqtisodiy, ishlab chiqarish va boshqaruv manfaatlarining turli darajalarida yuzaga keladigan turli xil ekologik muammolarni hal qilishni boshqaradigan usullar to'plamini ta'minlaydi. Ushbu maqsadlarga erishish, avvalambor, atmosfera havosi, tuproq, yer usti va yer osti suvlari holatini kuzatish, ularning ifloslanishi hamda degradatsiyasini o'z vaqtida aniqlashni o'z ichiga olgan ishlab chiqarish ekologik nazorati tizimi faoliyati bilan ta'minlanadi (Максимцов, Игнатъева и др. 1998).

Sanoat korxonalarining atrof-muhit bilan to'g'ridan-to'g'ri va teskari aloqalari mavjud. To'g'ridan-to'g'ri aloqalar atmosferadan, gidrosferadan va litosferadan iste'mol qilinadigan tabiiy boyo'g'li oqimlarini, teskari ta'sirlarni tavsiflaydi, ularning ta'sir omillariga (energiya

ishlab chiqarish bo'g'inlari) va idrok omillariga (bio elementlari) qarab har xil xarakterga ega sohalarga bo'linadi (Kочуров, 2003).

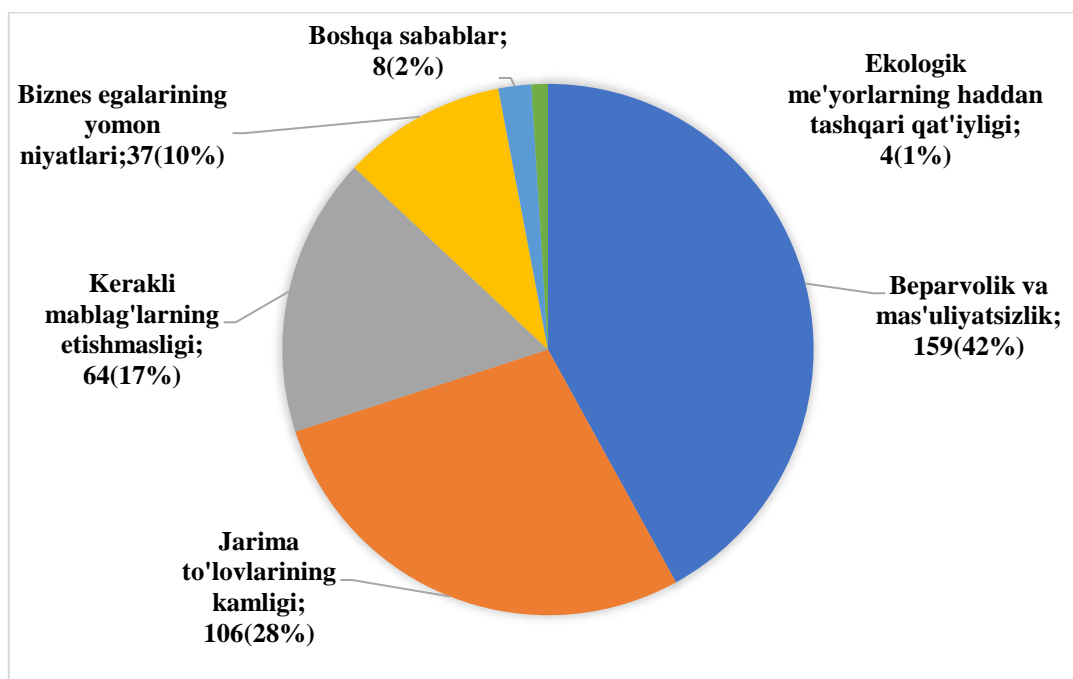
Tadqiqot metodologiya.

Tadqiqotning metodologik asosini sanoat korxonalarini iqtisodiyotining ekologik tarkibiy qismi, tarkibiy-funksional, loyihaviy yondashuvlar tashkil etdi. Tadqiqot ishi umumiy ilmiy tadqiqot usullari – sintez tahlili, taqqoslash usullari, shuningdek, mantiqiy tahlil, moliyaviy tahlil, faktik ma'lumotlarni guruhlash usullari yordamida amalga oshirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar sonining ko'payishi va ularning faoliyatini tegishli tartibga solmasdan markazlashtirilmagan iqtisodiy qarorlarni qabul qilish huquqlarining kengayishi sharoitida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi me'yor va qoidalarga rioya qilish nuqtai nazaridan ekologik vaziyat keskinlashadi.

1-rasmda 2023 yilda sanoat korxonalarini tomonidan atrof-muhitni muhofaza qilish me'yorlari va qoidalariga rioya qilish to'g'risida o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalari ifodalangan. So'rovda qatnashganlarning barchasidan (378 kishi) sanoat korxonalarini tomonidan ekologik me'yor va qoidalarga rioya qilmaslikning asosiy sababi (ishtirokchilarning 42 foizi) beparvolik va mas'uliyatsizlik deb ifodalashgan. Bundan tashqari, ishtirokchilarning 17 foizi zarur mablag'larning yetishmasligini asos qilib ko'rsatishdi.

1-rasm. Sanoat korxonalarining atrof-muhit qoidalariga rioya qilishiga nima to'sqinlik qiladi?

Ushbu qarama-qarshilikni hal qilish uchun xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyatini belgilaydigan o'ziga xos "ekologik ramka shartlarini" yaratish kerak. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha o'sib borayotgan talablarga munosib javob berishga imkon beradigan siyosatni ishlab chiqish uchun korxonalar, shu jumladan kichik biznes sohasidagi korxonalar quyidagi tamoyillar va qoidalarga amal qilishlari tavsiya etiladi:

a) sanoat sohasidagi ekologik oqibatlar uchun korporativ iqtisodiy javobgarlikni tan olish, bu atrof-muhitga yetkazilgan zararni qoplash va atrof-muhitga yetkazilgan zararni qoplash mexanizmini keng qo'llashni va samarali ekologik boshqaruv tizimini yaratishni nazarda tutadi;

b) sanoat korxonalarida ekologik audit, ekologik sug'urta, ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash (EIA-environmental impact assessment) va boshqalar kabi jarayonlardan foydalanishni o'z ichiga olgan ishlab chiqarilgan mahsulotlar, ko'rsatilgan ishlar va xizmatlarning hayotiy siklini ekologik va iqtisodiy baholash;

v) mahsulotlarni ekologik sertifikatlash va qadoqlash, tovarlar (ishlar va xizmatlar) ishlab chiqaruvchilari, yetkazib beruvchilari va iste'molchilarini iste'mol qilinadigan mahsulotlar, xom ashyo va materiallarning ekologik xususiyatlari to'g'risida xabardor qilish;

g) atrof-muhit omillarini hisobga olgan holda xodimlarni rag'batlantirish va ularning atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi malakasini oshirish;

e) korxonaning qulay ekologik imijini yaratish va bozordagi mavqeyini yaxshilash orqali atrof-muhitni muhofaza qilish va korxonaga uchun iqtisodiy foyda olish uchun xarajatlarni birlashtirish tamoyili;

d) korxonaning aksiyadorlar va iste'molchilar oldidagi ekologik majburiyatlarini hisobga olish, bu atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi tamoyillar, me'yorlar va qoidalarga rioya qilishda namoyon bo'ladi.

Bunday sharoitda sanoat korxonalari iqtisodiyotida ushbu tamoyillarni amalga oshirish uchun korxonaga faoliyatini ekologiklashtirishni uning eng yuqori korporativ ustuvorliklari qatoriga kiritish taklif etiladi. Mamlakatda bozor islohotlarining amalga oshirilishi kichik sanoat korxonalarini rivojlantirish uchun imkoniyatlar ochiladi. Bir tomondan, sanoat korxonalarini rivojlantirish bozor raqobatbardosh iqtisodiyotining zamonaviy modelining zaruriy sharti va zaruriy shartidir. Boshqa tomondan, mamlakatda atrof-muhit omillarini yetarlicha hisobga olmagan holda sanoat korxonalarining rivojlanishi atrof-muhitga yukning oshishiga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, korxonalarni ekologik boshqarish jarayoni quyidagi ketma-ketliklarni o'z ichiga oladi:

a) boshqaruv va xodimlarning ekologik ustuvorliklari to'g'risida jamoatchilikni, yetkazib beruvchilar va iste'molchilarni xabardor qilish uchun ekologik siyosatni ishlab chiqish;

b) atrof-muhitni ko'rib chiqish, ya'ni atrof-muhitga ta'sirini aniqlash uchun jarayonlar va natijalarni har tomonlama tahlil qilish. Ushbu faoliyat energiya ta'minoti va energiyani tejash, xom ashyo oqimlarini boshqarish, chiqindilarni minimallashtirish hamda boshqalar kabi sohalarni qamrab olishi kerak;

v) korxonaning ekologik dasturini ishlab chiqish;

g) atrof-muhit siyosatining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan ish va nazorat tartib-qoidalarini shakllantiradigan ekologik boshqaruv tizimini joriy etish;

d) ekologik auditni o'tkazish;

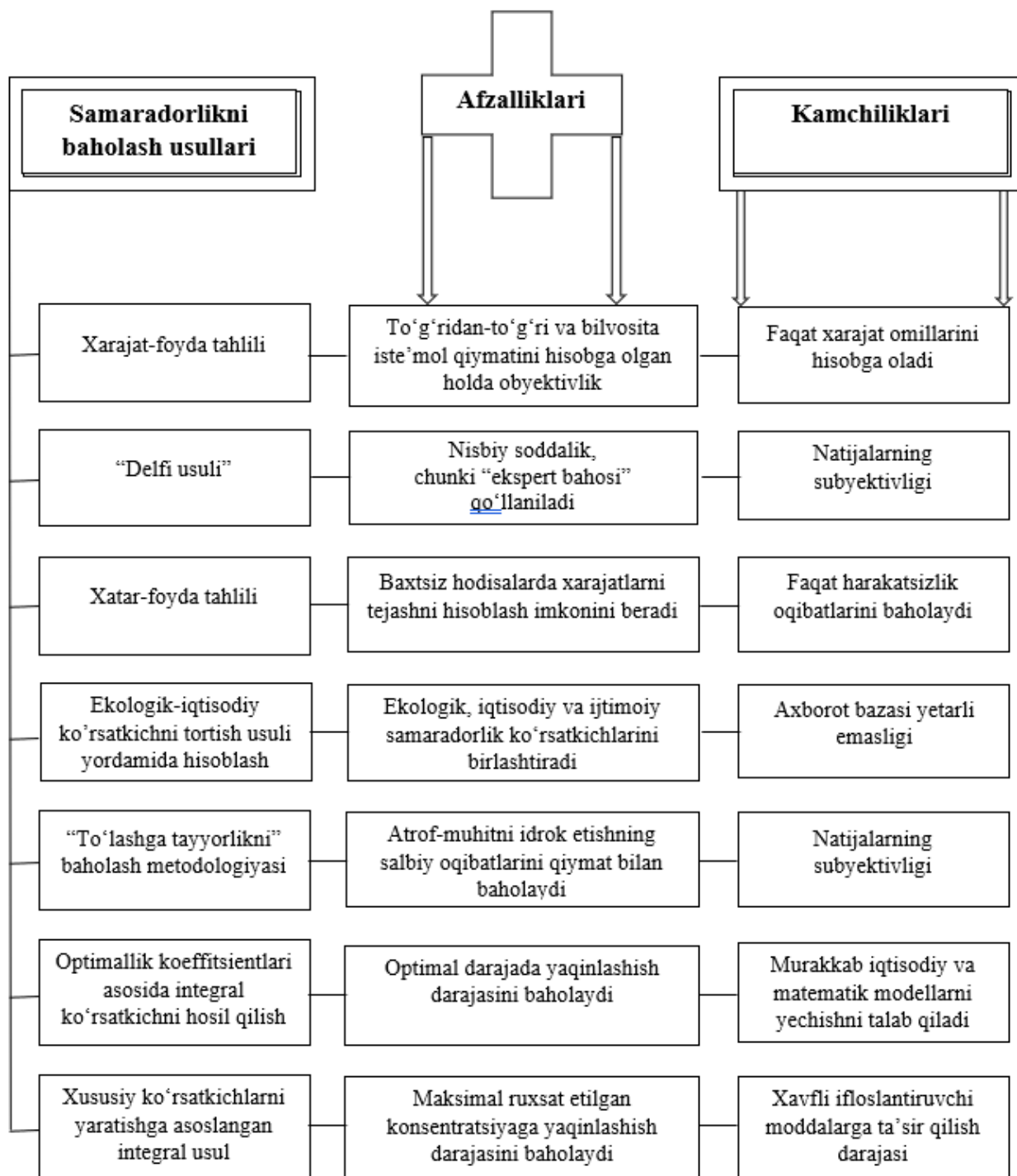
e) manfaatdor tomonlarni xabardor qilish uchun ekologik bayonotni tayyorlash.

Shuningdek, atrof-muhitni boshqarish tizimining mazmuni va maqsadlari quyidagicha shakllantirilishi mumkin: a) korxonaning atrof-muhitga ta'siri to'g'risida ma'lumotlarning ichki va tashqi ochiqligi va mavjudligi; b) korxonalar faoliyatining ekologik tomonini doimiy ravishda takomillashtirish; v) ekologik boshqaruv tamoyillarini joriy etish, shuningdek, korxonaga faoliyatining ekologik tomonini tizimli, obyektiv, hujjatlashtirilgan baholashdir.

Hozirgi vaqtda jahon amaliyotida mahsulotlarni tegishli normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlash faoliyati sifatida sertifikatlash jarayoni qabul qilingan. Keng ma'noda, ekologik sertifikatlash — bu mahsulot sifati va texnologiyasini sertifikatlashning bir turi. Atrof-muhit siyosati va atrof — muhitni muhofaza qilishni amalga oshirish amaliyoti nuqtai nazaridan, bu sanoat, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishlari, transport sektori va iste'molning barcha sohalari, shu jumladan savdoni ko'kalamzorlashtirishning haqiqiy vositalari va chora-tadbirlaridan biridir. Ishlab chiqaruvchilar nuqtai nazaridan, bu bozorni kengaytirish, raqobatdagi mavqeyini mustahkamlash uchun yagona vosita bo'lib, ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini sotish imkoniyatlariga, korxonaga va umuman kompaniyaning imijini yaxshilashga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillardan biridir.

Iste'molchi nuqtai nazaridan, bu mahsulot yoki texnologiya u yoki bu ma'noda ekologik toza ekanligini tasdiqlaydi.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda ekologik menejment tizimini ISO 14000 (14001) xalqaro standart talablariga muvofiqligini sertifikatlash⁸ qilishni yo'lga qo'yish amalga oshirilmoqda. Bunday sertifikatning mavjudligi korxonadan tomonidan standartlarga javob beradigan, shu jumladan ekologik talablarga javob beradigan mahsulotlarni ishlab chiqarish barqarorligining aniq kafolati bo'lib, investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantiradi, shuningdek korxonadan va firmalar o'rtasida qulay ekologik imijni shakllantirishga yordam beradi.

2-rasm. Iqtisodiy va ekologik samaradorlikni baholash usullarining afzalliklari va kamchiliklari

⁸ <https://eco.gov.uz/uz/activity/certification?numer=458>

Mavjud tajriba shuni ko'rsatadiki, ekologik sertifikatlash nafaqat tegishli parametrlar bo'yicha mahsulotlarni sertifikatlash, balki atrof-muhitga ta'sir qilish va atrof-muhitni oqilona boshqarish bilan bog'liq boshqa obyektlarni sertifikatlash sifatida ham rivojlanadi. Shunday qilib, xalqaro ekologik standartlarga muvofiqligi uchun ekologik sertifikatlash sanoat korxonalariga ekologik xarajatlarni yaxshiroq kuzatish va kamaytirish hamda ekologik yorliqlash orqali bozorni ta'minlash imkonini beradi. "Sanoat ishlab chiqarishi va biznes sohasida standartlarni tartibga soluvchi bir qancha xalqaro tashkilotlar mavjud. Operatsion va boshqaruv biznes jarayonlarini tavsiflovchi eng muhim tuzilma ISO (ISO) hisoblanadi. Jahon standartlari bir nechta seriyalarda keltirilgan. ISO 9000 amaliyot kodeksining eng ommabop va keng qamrovli nashri TC 176 (ISO texnik qo'mitasi) tomonidan ishlab chiqilgan. Hujjatlar orasida ISO 9001 (milliy ISO 9001) sifat menejmenti tizimining sertifikati alohida e'tiborga loyiqdir"⁹.

Turli tizimlarda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini hal qilishda yuzaga keladigan muammolar bir-biri bilan ham, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan ham juda ko'p o'xshashliklarga ega va ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

obyektlarning atrof-muhitga zararli ta'siri darajasini baholash;

iqtisodiy va boshqa faoliyatning biosferaga ta'sirini kamaytirishning oqilona usullarini izlash;

tabiatni muhofaza qilish strategiyasini tanlash va tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish;

tabiatni muhofaza qiluvchi texnika va texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni rag'batlantirishning samarali tartib-taomillarini belgilash.

Tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish sanoat korxonalarida ishlab chiqarish faoliyatining ajralmas qismidir. Shuningdek, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan ekologik innovatsiyalarni aniqlash uchun joriy etilayotgan texnologiyalarning samaradorligini baholash kerak. Xorijiy va mahalliy olimlar hamda mutaxassislar bir necha bor iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlik ko'rsatkichlarini har tomonlama baholashga harakat qilishdi. Atrof-muhitni muhofaza qilish choralari samaradorligini baholashning afzalliklari va kamchiliklari hamda yondashuvlari o'z ifodasini topgan (2-rasm). Xorijiy va mahalliy metodikalarning umumlashtirilgan tajribasi asosida ekologik tadbirkorlik sohasiga investitsiyalarni jalb qilish, shuningdek, sanoat korxonalarida ekologlar faoliyati samaradorligini ichki baholash uchun samaradorlikni kompleks baholash metodologiyasi zarur degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Yangi texnologiyadan foydalanishning tashqi sharoitlari va undan foydalanish oqibatlari to'g'risidagi quyidagi ma'lumotlardan foydalanishga asoslanishi kerak: a) texnologiyaning korxonada joylashgan hududning tabiiy-iqlim sharoitlariga muvofiqligi; b) yangi texnologiyadan foydalanish natijasida ishlab chiqarishning mumkin bo'lgan o'sishi; v) yangi texnologiya yoqilg'i-energetika xarajatlarini minimallashtirish bilan birga biologik qimmatli mahsulotlar ishlab chiqarishga yordam beradimi; d) texnologiya samarasini olishni qiyinlashtiradigan salbiy omillar mavjudligi va uni amalga oshirishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik chegaralari qanday (Бобошкo, 2009).

Iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlikni o'rganish barqarorlik uchun zarur, ammo yetarli bo'lmagan qadamdir. Mavjud samaradorlikni baholash usullarining afzalliklariga asoslanib, ijtimoiy-ekologik infratuzilmani barqaror rivojlantirish yo'nalishlarini asoslash uchundir, biroq bizning fikrimizcha, "xarajat-foyda" tahlil metodologiyasi va "to'lashga tayyorlik" usuli bo'yicha ijtimoiy samaradorlikni baholash metodologiyasidan foydalanish kerak.

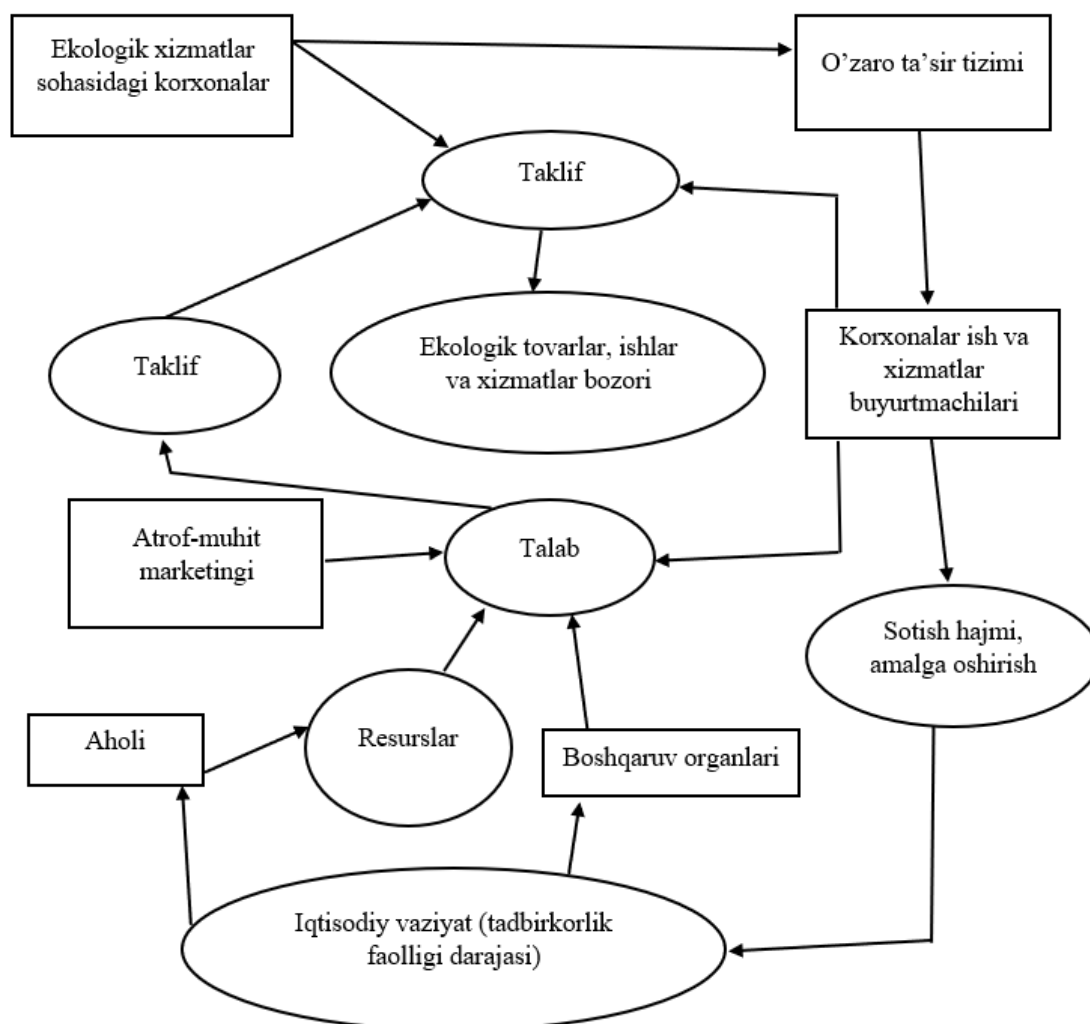
Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, xususiyl xarajatlar va foydalarni baholash uchun quyidagi ketma-ketliklarni bajarish kerak:

⁹ <https://uz.techconfronts.com/17231235-certification-of-the-quality-management-system-basis-and-purpose>

1) Avvalo, ushbu ekologik loyihani amalga oshirayotgan korxonaning xususiy xarajatlari va foydasini hisoblash kerak. Xususiy xarajatlar, birinchi navbatda, loyihani amalga oshirish uchun kapital xarajatlarni o'z ichiga oladi: sotib olish, o'rnatish, qurish, ishga tushirish.

2) Korxonaning xususiy foydasi ishlab chiqarishning o'ziga xos o'sishida iborat. Ushbu hodisaning iqtisodiy samarasi imkoniyat cheklovlarini olib tashlash bo'ladi.

Barcha hisoblangan natijalarni umumlashtirib, biz to'liq ekologik va iqtisodiy ta'sirga ega bo'lamiz. Qaror qabul qilish uchun sanoat korxonalarida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida iqtisodiy tartibga solish va boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan: 1) agar atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlari asosiy texnologik jarayon bilan chambarchas bog'liq bo'lsa, unda xususiy xarajatlar va foydalarni baholashni hisobga olish tavsiya etiladi; 2) agar korxonaga aylanma mablag'larning likvidligi muammosiga, to'lovlarni to'lamaslik muammosiga duch kelsa, u holda investitsiyalarni qaytarish muddati mezoniga tayanish kerak. Shunday qilib, xususiy va jamoat xarajatlari hamda foydalarini aniqlash hududlar tomonidan samarali tabiatni muhofaza qilish siyosatini amalga oshirish uchun zarur vositadir. 3-rasmda ekologik tovarlar, ishlar va xizmatlar sohasidagi korxonalarning iqtisodiy agentlar bilan o'zaro munosabatlarining tuzilishini ifodalaydi.

3-rasm. Ekologik biznes sohasidagi korxonalarning iqtisodiy agentlar bilan o'zaro aloqasi

Ishlab chiqarish ekologik nazorati tizimiga to'g'ri talablarni ishlab chiqish uchun korxonada ekologik vaziyat to'g'risida mavjud materiallarni o'rganish kerak. Ushbu materiallarga ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari, ekologik vaziyatni o'rganish, atrof-muhit

obyektlarining fon ifloslanishi to'g'risidagi ma'lumotlar, korxonaning ekologik pasporti, RMCh(Ruxsat etilgan maksimal chiqarish) va RMQ (Ruxsat etilgan maksimal qayta tiklash) hajmlari, suvdan foydalanish uchun ruxsatnomalar, chiqindilarni joylashtirish uchun cheklovlar va boshqalar kiradi. Bunday strategiya maqsadlarni belgilashni, shuningdek ma'lum bir davrda ularga erishish vositalarini tanlashni o'z ichiga oladi. Strategiya quyidagi sxema bo'yicha qurilishi mumkin: maqsadlarni belgilash; davr davomiyligini tanlash; oraliq va yakuniy maqsadlarga erishishga qaratilgan tadbirlarni ishlab chiqish; strategik rejalarning bajarilishini nazorat qilish tizimini ishlab chiqishdir.

Ushbu strategiya quyidagilarga imkon beradi: a) asosiy e'tiborni korxonaning ishlab chiqarish ekologik nazorati tizimini yaratishga qaratish; b) ishlab chiqarish ekologik nazorati tizimining asosiy qoidalarining ustuvorligini belgilash, shuningdek ularni amalga oshirishga ta'sir qilish; v) ekologik va iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda, vaziyatni oqilona vaqt ichida yaxshilash uchun haqiqiy, mazmunli va bajarilishi mumkin bo'lgan vazifalarni belgilash; d) ishlab chiqarishning atrof-muhitga texnogen ta'sirini kamaytirish va ekologik zararni oldini olishga qaratilgan korxonada siyosatini shakllantirish hamda amalga oshirish uchun tashkiliy, me'yoriy va texnologik bazalarni yaratish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish; e) korxonada atrof-muhitning ifloslanishini monitoring qilish asoslarini amalga oshirishni boshlash.

O'zaro munosabatlarni amalga oshirishning barqaror moliyaviy asoslarini rivojlantirish vazifalari, jalb qilingan ixtisoslashtirilgan tashkilotlar bilan korxonalar, birinchi navbatda, quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) shartnoma munosabatlari tizimini, xususan, ixtisoslashgan korxonalar — ish va xizmatlar yetkazib beruvchilar tizimni rivojlantirishga dastlabki kiritilgan kapitalni qoplash imkoniyatiga ega bo'lishi uchun yetarli muddatga tuzilgan shartnomalar tizimini yaratish va samarali faoliyat yuritish; b) haqiqiy xarajatlarni aks ettiradigan va investitsiyalarni kerakli darajada amalga oshirishga imkon beradigan xizmatlar uchun to'lov.

Shubhasiz, atrof-muhit xavfsizligi tizimi ko'p darajali xarakterga ega bo'lishi kerak — atrof-muhitga ta'sir qilish manbasidan tortib, milliy darajagacha. Tabiatdan foydalanuvchi korxonada darajasi va shahar darajasi ushbu tizimda asosiy hisoblanadi, chunki muammolarning asosiy qismi atrof-muhitga texnogen ta'sirning asosiy manbalari joylashgan joyda hal qilinishi kerak. Atrof-muhitni boshqarish tizimini ishlab chiqish va amalga oshirish bir qator muammolarni hal qilish zarurati bilan bog'liq, ularning asosiylari huquqiy, tashkiliy, ilmiy-uslubiy, texnik va moliyaviy hisoblanadi. Ekologik muammolar zamonaviy korxonalar, tashkilotlar, umuman biznes faoliyatining barcha jabhalariga kirib boradi, boshqaruv qarorlarini qabul qilishning ichki mexanizmlariga, ijro etuvchi hokimiyat organlari, biznes sheriklar, davlat nazorat tashkilotlari, moliyaviy va investitsiya tuzilmalari, mahalliy aholi bilan munosabatlarga ta'sir qiladi. Shunday qilib, atrof-muhitni muhofaza qilish korxonada iqtisodiy amaliy boshqaruv mavzusiga aylanadi. Ushbu faoliyatda manfaatdor tomonlar: ijro etuvchi hokimiyat organlari, korxonada rahbarlaridir. Bundan tashqari, mintaqada ekologiya, tabiatdan foydalanish, sanoat va ekologik xavfsizlik masalalariga ixtisoslashgan davlat tashkilotlari, birinchi navbatda, fuqaro mudofaasi va favqulodda vaziyatlar tuzilmalari, atrof-muhitni muhofaza qilish organlari hamda davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati organlari ushbu ishlarga qiziqish bildirmoqda.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytish kerakki, korxonalar faoliyatining ekologik, atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslarni tejash jihatlarini boshqarishning asosiy vazifalarini hal qilish orqali korxonada atrof-muhit va tabiiy resurslarga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi. Oxir oqibat, atrof-muhitni boshqarishning asosiy maqsadi korxonaning ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyati uchun yuqori darajadagi ekologik xavfsizlikka erishish hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish, albatta, korxonada o'zining ustuvor ishlab chiqarish maqsadlariga erishishi bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Bunday sharoitda sanoat iqtisodiyotida ushbu tamoyillarni amalga

o'shish uchun korxonada faoliyatini ekologiklashtirish uning eng yuqori korporativ ustuvorliklari qatoriga kiritish taklif etiladi.

Adabiyotlar/ Litteratura/ Reference:

Бобошко В.И. (2009) Разработка механизма эколого-экономического регулирования деятельности малых предприятий (теория, методология, практика). Диссертация-Москва.

Глазыриной И.П., Потравного И.М. (2006) Экологические индикаторы качества роста региональной экономики //Под ред. И.П. Глазыриной, И.М. Потравного. -М.: НИИ-Природа, -306 с.

Кочуров Б.И. (2003) Экодиагностика и сбалансированное развитие: Учебное пособие. -Москва-Смоленск: Маджента, -384 с

Максимцов М.М.; Игнатъева А.В.; Комаров М.А. и др. (1998) Менеджмент: Учебник для вузов/Подред: М.М.Максимцова, А.В.Игнатъевой. -М.: Банки и биржи: ЮНИТИ.

Фармон (2019) Ўзбекистон Республикаси президентининг "2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги ПФ-5863 сонли фармони. 30.10.2019.